

ДІЯЛЬНІСТЬ 115/62-ГО УКРАЇНСЬКОГО БАТАЛЬЙОНУ ШУЦМАНШАФТУ НА ТЕРЕНАХ БІЛОРУСІ ТА ФРАНЦІЇ В 1942-1944 РР.

У статті подано історію виникнення та діяльності 115/62-го українського батальйону шуцманшафту, сформованого в Києві навесні 1942 р. і задіяного в боротьбі з партизанським рухом в Білорусі та Франції. Розглянуто методи залучення і заохочення українців до служби в цій частині, їх матеріальне забезпечення, зроблено соціометричний зріз особового складу. Досліджено також обставини переходу батальйону на бік французького Руху Опору, його участь у бойових діях проти Вермахту. Насамкінець прослідковано післявоєнну долю вояків батальйону по обидва боки «залізної завіси».

Попри те що події Другої світової війни відходять все далі у минуле, їх політичне значення тільки зростає, про що свідчать неодноразові спроби групи українських парламентарів надати статус ветеранів воякам дивізії «Галичина». Чи не найбільше непорозумінь у суспільстві виникає стосовно проблеми участі значної кількості українців у війні на боці Німеччини, зокрема у поліційних формуваннях. Така ситуація пов'язана із відсутністю належного висвітлення проблеми у вітчизняній історіографії, що дає широкі можливості для всіляких спекуляцій на цю тему.

Для подолання інформаційної неповноти згаданої проблеми видається конче потрібним неупереджене й усебічне вивчення історії українського військового колабораціонізму на основі архівних джерел. Дана стаття має на меті висвітлити шлях 115/62-го батальйону, одного з численних охоронних формувань, створених окупаційною владою з українців для забезпечення власного тилу.

З кінця 1941 - початку 1942 р. на окупованій німецькими військами території України для боротьби з наростаючим партизанським рухом окупаційною владою масово створювалися охоронні й поліційні підрозділи з місцевих жителів. Таке рішення, початкове неприйнятне для нацистів, було зумовлене відсутністю у Німеччини достатніх сил для ведення затяжної війни. З проблемою нестачі резервів довелося стикатися всім задіяним тут військовим і каральним інституціям: Вермахту (в Україні - група армій «Південь»), СД, поліції безпеки (зіпо), охоронній поліції (шупо), поліції порядку (орпо) [1], військам СС. У тилівій зоні Вермахту це вилилося у формування підрозділів гіва (Hilfswachmannschaft, тобто «допоміжна охорона» [2]). Підрозділи орпо, шупо і польової жандармерії створювали місцеву допоміжну поліцію (Hilfspolizei, пізніше дістала

назву Schutzmannschaft-Einzeldienst), пожежну охорону (Feuerschutzmannschaft), а з листопада 1941 р.- ще й окремі батальйони шума (Schutzmannschaft der Ordnungspolizei). Так само створювали свої частини з українців СД та зіпо (Schutzmannschaft der Sicherheitspolizei) [3]. Крім того, стихійно і з ініціативи низових функціонерів РКУ виникла значна кількість окремих «козацьких сотень», загонів самооборони (Selbstschutz) і подібних формацій для охорони тих чи інших сіл, установ, заводів, що відновлювали роботу, тощо.

Основним контингентом для формування таких частин слугували військовополонені, добровольці з місцевого населення і особовий склад самоорганізованих підрозділів. В останньому випадку в окупаційній владі досить часто виникали значні проблеми у досягненні порозуміння з такими «союзними частинами», створеними представниками ОУН (Народна міліція) чи просто національно свідомими елементами (наприклад, Полк Холодного Яру). Із загостренням українсько-німецького конфлікту дії німців здебільшого зводилися до арешту чи розстрілу командирів і повного переформування особового складу відповідно до власних потреб [4].

З початком 1942 р. кількість волонтерів до німецьких допоміжних підрозділів з числа цивільного населення значно скорочується. ОУН, яка початкове ставила собі за мету створення української поліції на місцях для перебрання влади, перейшла в опозицію до окупантів. Більшість аполітичного населення після періоду очікування, а то й радості від приходу нової влади була розчарована через збереження нацистами колгоспів, занепад міст і взагалі відверто колонізаторську політику та налякана жорстоким ставленням до військовополонених і євреїв. Військовополонені Червоної армії, що до кінця війни були

постійним джерелом поповнення німецьких допоміжних частин, не мали довіри вищого німецького командування. Адже більшість колишніх радянських солдатів, що погоджувались на службу в армії чи поліції, робили це лише для того, щоб вирватись з концтаборів, і керувались перш за все суто побутовими, а не якимись ідейними чи «антирадянськими» мотивами. Подібні обставини змусили керівництво Райхскомісаріату України навесні 1942 р. розпочати мобілізацію сільської молоді як найменш «отруєної» більшовицькою пропагандою верстви населення, оскільки потреба у нових поліційних батальйонах для боротьби з усе більш поширюваним партизанським рухом (особливо активним у Білорусі) ставала все нагальнішою.

Один із центрів формування цих окремих батальйонів місцевої поліції, що мали виконувати функції внутрішніх військ на окупованих територіях, знаходився в Києві, в казармах по вулиці Левашовській, 7а. Сюди в травні-червні 1942 р. доставляли придатних до військової служби юнаків 1924/1925 р. народження, відібраних на біржі праці з мобілізованих на роботи до Німеччини селян Київської області. Після проходження медкомісії і заповнення необхідних анкет новобранцям оголошували, що вони служитимуть в «німецькій армії». Для своєї легітимізації принципу добровільності місцевих підрозділів новобранців запитували, чи бажають вони служити у війську, хоча жодної альтернативи у них (поза дезертирством або відправкою до Німеччини) вже не було [5]. В казармах на той час розміщувався 115-й шуцманшафт-батальйон, що складався здебільшого з буковинських добровольців, які приїхали до Києва на заклик ОУН-М «будувати Українську Державу», але натомість були направлені німцями у поліцію як ідейні антикомуністи. А рекрути, розподілені на роти і взводи, були зараховані до новостворюваного 118-го батальйону шума, але використовувались виключно для розбирання завалів спаленого Хрещатика, відновлення будівель, на господарчих роботах, їм не видали ані зброї, ані уніформи, тож ця частина мала доволі колоритний вигляд. Ніяких військових навчань також не проводилось.

Нарешті в серпні 1942 р. 115-й батальйон було розформовано, внаслідок чого його особовий склад розподілено між новостворюваними частинами шума на посади молодших командирів. З групи шуцманів-буковинців і новобранців 118-го батальйону було створено вже новий 115-й батальйон (115 Schutzmannschaft Batallion). Особовий склад отримав уніформу (зі складів колишніх литовської та латвійської армій) та зброю

(трофейні радянські «трилінійки» Мосіна та маузери чеського виробництва) і негайно був відправлений до Білорусі на боротьбу з радянськими партизанами [6]. Це рішення було зумовлене як слабкістю окупаційної влади на неспокойних білоруських теренах, так і типовою колонізаційною практикою за принципом «поділяй і владарюй». Тобто коли українців відправляли воювати в Білорусь, то в Україні окупанти використовували литовські, латвійські, польські батальйони шума, а також частини РОА та «східні легіони» з азійських та кавказьких народів. Цим окупанти намагалися уникнути небажаних контактів між шуцманами та місцевим населенням і спровокувати міжнаціональні конфлікти, куди б спрямовувалися сили місцевих рухів опору.

Таким чином, новостворений 115-й батальйон шуцманшафту (який часто називають батальйоном української поліції) опиняється на початку осені 1942 р. в тренувальному таборі під Мінськом, де особовий склад нарешті проходить найпростішу військову підготовку, яка триває кожної вільної хвилини впродовж всього існування частини - за принципом «солдат завжди повинен бути зайнятий». Як свідчать очевидці, це виглядало досить принизливо: «Підофіцери німецькі якісь незрозумілі люди, злі, надуживають дисципліною, роблять муштру, як з молодими рекрутами... Заняття військові проводилися так, щоб не було часу піти щось випити...» [7]. Проте саме такий захід - постійна муштра - дозволяв підтримувати боєздатність і дисциплінованість частини, навіть за відсутності у мобілізованих будь-якої особистої мотивації для ведення цієї жорстокої і безглуздої - для них - війни на чужій землі.

Власне восени 1942 р. остаточно оформлюється структура батальйону. Це типова «трикутна» схема - три роти по три взводи, але в кожній роті є ще й по одному кавалерійському взводу (для розвідки і використання як мобільного резерву) і взводу вогневої підтримки, плюс окрема кавалерійська група (reitargruppe) при штабі. Озброєння батальйону - переважно радянське: гвинтівки Мосіна, автомати ППШ та кулемети (станкові «Максими» і ручні ДП), у т. зв. «важких» взводах - радянські 45-мм гармати і по кілька ротних і батальйонних мінометів [8]. Основним джерелом поповнення запасів зброї ставали трофеї - після боїв вояки для себе збирали пістолети й автомати вбитих партизанів, а організатори таких операцій відзначались нагородами. Так, шуцмана Миколу Наконечного було нагороджено за добутий ворожий кулемет [9], а українського командира другої роти капітана Івана Зарі-

панського - за 45-мм гармату разом з конем [10]. Увесь обоз батальйону послуговувався кінною тягою, причому він не був спільним для всієї частини, а розподілявся по ротах (12-15 коней, 7-8 возів, 5-6 чол. на кожному). З вищенаведеного видно, що при створенні батальйону передбачалось його застосовувати не єдиним цілим, а здебільшого поротно.

Грошове утримання рядового становило 24, а з 1943 р.- 37 райхсмарок на місяць, що разом з безплатним харчуванням і обмундируванням було непоганим заробітком на той час. Коли ж продуктів не вистачало, обозні рот мали право конфіскувати їх у місцевого населення; те саме стосувалось коней, возів і навіть людей для господарчих робіт [11].

У грудні 1942 - січні 1943 р. солдати батальйону поротно й окремими групами прийняли присягу та підписали контракт на рік служби в поліції (хоча більшість так і не зрозуміла, що це вони підписують) [12]. Протягом зими 1943-1944 рр. батальйон було перейменовано з 115-го на 62-й. За загальною нумерацією батальйонів шума це означало підпорядкованість окупаційній адміністрації вже не України (номери з 100-го по 150-й), а Білорусі (з 40-го по 100-й), тобто повертати частину в Україну німці вже не планували. Воякам роздали німецьку польову уніформу (переважно зелену поліцейську — шупо — старого зразка) і каски [13]. Батальйон вважався військовою частиною, тож шуцмани мали не посвідчення поліцаїв, а солдатську книжку (Soldbuch) [14]. Вельми цікаво, що шуцмани окремих батальйонів шума дуже чітко диференціювали себе - «солдатів» і місцевих поліцаїв, яких за чорну уніформу називали «воронами» й всіляко зневажали, за влучним висловом Гашека, як «цивіляків пришепекуватих».

Схема командування у даній частині теж абсолютно типова для всіх українських поліційних формувань - на будь-якій керівній посаді (від батальйону до відділення) перебувало двоє командирів - українець і німець, причому реальної влади в останнього було значно більше. Ця система, метою якої було, з одного боку - домогтися повного порозуміння командирів і особового складу, а з другого - не втрачати контролю над частиною, часто призводила до конфліктів у багатьох українських формаціях німецької армії і поліції. «Неугодних» українських офіцерів дуже легко звільняли, а то й знищували фізично, як це сталося, наприклад, з командиром 31-го батальйону шуцманшафту СД (т. зв. Волинський легіон). Не втримався на посаді й перший командир 115-го батальйону, колишній майор Черво-

ної армії Дмитренко - вже на початку 1943 р. він сам іде з посади і повертається до Києва, зрозумівши, що йому відводиться роль лише посередника між німецькими офіцерами батальйону та його українськими солдатами. Його замістив колишній емігрант і член ОУН-М капітан (згодом — майор) Петро Захвалінський, якого, за деякими даними, німці згодом розстріляли [15]. З німецького боку батальйоном керував майор Пфаль, потім гауптман Ганс, а пізніше - командир третьої роти лейтенант Лібе (з часом - теж гауптман). За аналогією з іншими подібними підрозділами, німецький офіцерський склад набирался з шупо, рідше - з фельджандармерії [16] або з понижених в чині за якісь провини офіцерів вермахту [17]. Загальна чисельність батальйону разом з німцями сягала 300 чол.

Основною зоною дій батальйону був Слоніський район Барановицької області, де його противниками були загони Ленінської партизанської бригади. Підрозділи двох рот несли гарнізонну службу в районах міст Слонім і - частково - Козловщина, охороняючи стратегічні об'єкти й дороги від можливих нападів партизанів. У список стратегічних об'єктів потрапили ключові села, мости, млини, вапняний завод, паперова фабрика і, звичайно ж, штаб батальйону. Одна рота завжди трималася в резерві, безперервно в цей час навчаючись. У разі повідомлення місцевої поліції або агентури про появу в околицях того чи іншого села партизанів, резервна рота виїжджала на місце, де прочісувала ліс, аби знайти і знищити наявні партизанські загони. Власне за таких умов шуцманам батальйону довелося вести свій перший бій - ще не закінчивши навчання і не принісши присяги. Вже в кінці жовтня - на початку листопада 1942 р. перша рота була атакована силами партизанських загонів Булата і Олександрова в районі с. Рута Яворська, куди виїхала після сигналу місцевого старости, і зазнала перших втрат - 16 осіб було вбито [18].

Іноді, коли було відомо про місцеперебування великого партизанського загону чи з'єднання, вирушав увесь склад батальйону, нерідко у супроводі німецьких підрозділів, і брав участь у масштабних операціях окупаційних військ, передусім спрямованих на знищення партизанських зон.

Так, в липні-серпні 1943 р. німецьке командування силами кількох піхотних і поліцейських полків, за підтримки чотирьох батальйонів СС і двох батальйонів шума, здійснило операцію «Герман» для очищення від партизанів Налібоцької Пущі. Перша і третя роти 115-го батальйону про-

тягом півтора місяця прочісували ліси до вказаного командуванням місця, де окопалися й сиділи в обороні ще два тижні. В березні 1944 р. 115/62-й батальйон брав участь у масованому наступі на контрольовані партизанами території в районі містечка Докшиці в межах операції «Сектор-24». Тут він зазнав чергових втрат, але вже не так від безпосередніх сутичок, як від мін — постачання партизанів цією важливою для них зброєю на той час суттєво покращало.

А в квітні-травні 1944 р. відбулась остання і наймасштабніша протипартизанська операція німецьких військ у Білорусі, метою якої було знищення Полоцько-Лепельської партизанської зони. Сюди за наказом радянського командування ще протягом зими було стягнуто великі сили партизанів, які в разі наступу радянських військ повинні були захопити Полоцьк і перерізати шляхи постачання 3-ї танкової армії вермахту. Окупанти ж, використовуючи оперативну паузу, вирішили знищити це угруповання силами своїх тилових формувань (близько шести дивізій, в тому числі кілька добровольчих частин). 115-й батальйон спільно з російською бригадою Камінського (РОНА) з боями наступав від станції Молдечно в напрямку річки Березини. На середину червня батальйон вийшов на задані позиції в 3-4 км від річки Березини й окопався. На цей час солдати батальйону захопили близько 300 полонених (з 2,5 тис. усього захоплених німцями в цій операції), 9 українців відзначено нагородами - так званими «Відзнаками для східних народів» двох ступенів (бронзовою і срібною) [19].

Крім бойових завдань, воякам батальйону іноді доводилося виконувати суто поліційні функції. Так, в листопаді 1943 р. українські шуцмани в селі Накришках, охороняли німецьку комісію, яка відбирала білоруську молодь на примусові роботи до Німеччини, і конвоювали відібраних до залізничної станції [20]. У сумнозвісних каральних акціях проти мирного населення батальйон участі не брав, хоча не знати про них шуцмани не могли. Наприклад, у грудні 1943 р. відбулася коротка і вже звична операція з прочісування лісових зон довкола сіл Слижі і Москалі в Слонімському окрузі. В цій акції прочісування здійснювалось у два ешелони - першим йшов 115-й батальйон, а слідом - підрозділи місцевої поліції і німецька жандармерія. Партизани з сіл після короткого бою відходили, а населення залишалось. Після того як шуцмани відганяли партизанів і наступали далі, в село вступала жандармерія і здійснювала каральну акцію - розстрілювала жителів і спалювала село «за підтримку банд» [21].

Зрештою, на початок літа 1944 р. 115/62-й батальйон становив собою цілком боєздатну частину із досвідченим і загартованим у боях особовим складом. Багато вояків отримало нагороди, причому на згаданий момент більшість мала в солдатських книжках записи про участь у 40-70 бойових операціях різного масштабу. Німецьке командування вважало батальйон надійним в ідеологічному плані, хоча у 1944 р. його склад був досить строкатим. Зазнаючи втрат в боях, з України батальйон не поповнювався, тому до його складу вводили добровольців з місцевих таборів військовополонених, а також з інших допоміжних частин. Так, в червні 1943 р. до 115-го шуцбатальйону зараховують 60 солдатів з розформованого через ненадійність 46-го батальйону [22]. Ця частина номінально теж вважалася українською, хоча й була сформована з військовополонених різних національностей - українців, росіян, білорусів. Крім того, протягом зими-весни 1944 р. до батальйону мобілізували білоруську молодь, здебільшого на допоміжні роботи. Власне з середовища колишніх червоноармійців і з місцевих жителів походить переважна більшість дезертирів зі 115-го батальйону, яких загалом було близько 50 осіб [23].

Для проведення соціометричного аналізу особового складу батальйону було зібрано дані про 58 його бійців. З них 4 — росіяни (з військовополонених), 7 - білоруси (мобілізовані до батальйону в 1943-1944 рр.), решта - українці (1 повернувся з еміграції, 4 буковинці, 1 - з Казахстану, 1-3 Ростовської, решта - з Київської, Полтавської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей). Більше половини [24] - мобілізовані, 1924 р. народження, четверо - 1925, двоє - 1926. Як мінімум 22 вояки раніше служили в РСЧА - 5 були офіцерами (саме вони і буковинці зайняли офіцерські посади в батальйоні). З цих 58 осіб 18 були нагороджені німецьким командуванням (за участь в бойових операціях), причому 4 мали по дві, а один - три нагороди («Медаль для східних народів» обох ступенів і «Остмедаль» [25]). З-поміж усіх бійців батальйону лише 11 чоловік можна обгрунтовано назвати ідейними ворогами більшовизму: це політемігрант Захвалінський, колишній вояк армії УНР Нагребецький, четверо буковинських добровольців і ще п'ятеро - із сімей, репресованих радянською владою. Таке визначення доволі умовне - в анкетах багатьох мобілізованих у графі про батьків сказано «помер/померла в 1932/1933/1937 рр.», і навряд чи ми зможемо колись встановити, як це трапилось і як вони (а зрештою і всі інші) ставилися до радянської влади. Проте всі вони досить швидко

розчарувалися у новому союзнику і за першої ж нагоди (яка не передбачала переходу на бік більшовиків) виступили проти нього. Решта ж стали колаборантами виключно через обставини.

Подальша доля цієї частини склалася досить своєрідно. З початком радянського наступу в Білорусі (операція «Багратіон») 62-й батальйон разом з іншими добровольчими і поліційними частинами спішно відвели в тил за маршрутом Мінськ - Молодечно - Вільно - Ковно - Східна Пруссія - Плонськ (неподалік Варшави), де з них сформували т. зв. бригаду СС Зіглінга, яка, своєю чергою, в липні перетворилась на 30-ту гренадерську дивізію військ СС [26]. З 62-го і більшої частини розформованого 63-го українського батальйонів [27] було створено 2-й батальйон 76-го полку цієї дивізії [28], командування уніфіковано - вищі посади вже офіційно зайняли німці, український командир майор Захвалінський зник - офіційно він перебував у відпустці [29]. Наприкінці липня це сире, погано озброєне і не підготовлене до фронтових боїв з'єднання перекинули до Франції, для боротьби з новою загрозою - висадкою англо-американських військ у Нормандії.

Але тут мотивація до боротьби (співпраця з «меншим» ворогом проти «більшого» — більшовизму) остаточно зникла вже не тільки у простих солдатів батальйону, а й у їхніх ідейно стійких буковинських офіцерів. Зник також і єдиний стримувальний фактор: солдати, за їх же словами, перестали «боятися за батьків, що їх німці повісять за сина-партизана». Вже 25 серпня 1944 р., на сьомий день після прибуття дивізії до міста Діжон, з'явився перший факт переходу колишніх шуцманів 62-го батальйону на бік французького Руху Опору - це зробив санітар третьої роти з трьома друзями, хазяйновито прихопивши з собою підводу з медикаментами [30].

Далі події розвивалися просто блискавично: ще 24 серпня, коли перші підрозділи дивізії прибули до містечка Вальдагон для останніх приготувань перед відбуттям на фронт, батальйонному перекладачу, буковинцю Брючковському, і ще двом офіцерам вдалося встановити зв'язок з французьким підпіллям і домовитися про перехід на їх бік. Про це довідалось німецьке командування, але до негайних каральних акцій не вдалося, обмежившись позбавленням звань усіх українських офіцерів і оголошенням про наступне роззброєння батальйону. Але це вже нічого не вирішувало.

У суботню ніч з 26 на 27 серпня, о 2-й годині, в розташуванні батальйону добре засвоєним військовим сигналом - червоною ракетою - було піднято тривогу. Всі солдати і старшини швидко

вишикувались, німецькі офіцери, які спали в окремому будинку, були знищені спеціально виділеною для цього групою з 15 бійців 1-ї роти, а весь батальйон похідною колоною з усім майном і гарматами вирушив на обумовлене з французькими повстанцями місце зустрічі в лісі в 7-8 км від міста. При відході вояки звільнили й забрали з собою близько 180 військовополонених арабів (солдатів французьких колоніальних військ) з розміщеного тут же табору. Прикривати відхід залишився 2-й взвод 3-ї роти, влаштувавши засідку на дорозі. Загальна чисельність 2-го батальйону 76-го гренадерського полку військ СС у цей момент (вже без німців) становила 491 особу [31].

Новим командиром батальйону було обрано командира кавалерійського підрозділу 3-ї роти, колишнього учасника Визвольних змагань 1917-1920 рр. сотника Нагребецького [32]. На його вимогу батальйон продовжував діяти як окрема одиниця в складі «фіфі» (від абревіатури FFI - Forces Francaises de L'Interier, Французька внутрішня армія), без розпорошення частини на дрібніші підрозділи чи переформування. Більше півтора місяця батальйон, названий 2-м Українським батальйоном імені Тараса Шевченка [33], провів у безперервних боях зі своїми колишніми вчителями - німцями, які, треба визнати, зробили з нього вельми боєздатну частину. Він влаштовував засідки і розладнував роботу ворожого тилу, а з наближенням фронту - брав участь у визволенні міст Безансон і Понторлі в складі 4-го Туніського полку армії Вільної Франції. В жовтні 1944 р. Український батальйон потрапив в оточення під м. Бальфор, але успішно вирвався і був виведений в тил союзних військ [34].

У розташуванні частини в Марселі одразу ж з'явилися радянський підполковник Федотов і посол Богомолів, які почали переконувати вояків добровільно повернутись «на Родину», обіцяючи їм райдужне майбутнє, паралельно вимагаючи від французького уряду їх репатріації. Але французи повелися не так, як діяли в аналогічних ситуаціях Британія і США, і силувати нікого не стали, запропонувавши натомість продовжити військову службу в Іноземному легіоні.

З бійців Українського батальйону, безумовно знайомих з радянською дійсністю, лише невелика група погодилась на повернення до СРСР і через Італію, Єгипет та Іран прибула до Баку, де на них вже чекав спецтабір № 048 і гостинні обійми Управління контррозвідки «Смерш» Північнокавказького військового округу. Наївних шуц-

манів засуджували до 15-20 років виправно-трудо-вих таборів за ст. 54 Карного кодексу (зрада), їх справу було переглянуто тільки 10 років по тому, в 1954 р., а через рік таки звільнили за амністією тих, хто дожив, офіційно скоротивши термін покарання до 10 років ВПТ [35].

Що ж до тих вояків, що залишилися в Іноземному легіоні, то їх долі, за кількома винятками, невідомі. Але враховуючи, що найкоротший строк контракту з цією інституцією становить 5 років, ми можемо сміливо припустити, що вже у вересні 1945 р. більшість з них разом з усім Легіоном поїхали на свою другу (а дехто і на третю) війну—уВ'єтнам.

Тож, як бачимо, далеко не всі українські поліційні підрозділи, створені нацистами під час Другої світової війни, були бандами здеморалізованих злочинців, що розвалювались за першої ж кризової ситуації, якими їх зазвичай зображують. Зі 115/62-го батальйону шума німцям вдалося створити цілком боєздатний військовий механізм з сильною внутрішньою згуртованістю

бійців і командирів (йдеться, звичайно ж, про старшин-українців). Значну роль у цьому відіграло вочевидь те, що дана частина не застосовувалась у здійсненні розправ над євреями і білоруськими селянами, адже за старим військовим правилом відомо, що коли армія починає воювати з народом - вона розвалюється.

Симптоматично, що для цього батальйону нехарактерне стихійне дезертирство - типове явище для більшості «східних» формувань німецької армії. Навіть при переході на бік противника простежується злагожденість і чіткість. Легкість же, з якою бійці порушили присягу, є насамперед наслідком злочинної політики нацистів на окупованих територіях, яка ні в кого не могла викликати симпатій, а тим більше стійкого почуття обов'язку — навіть у самих німців (як показують події 20 липня 1944 р.).

А назагал, історія батальйону, як і вся Друга світова війна, ще раз ілюструє трагічність долі народу, якому в час випробувань випадає роль маріонетки в іграх двох диктаторів.

- Для зручності у статті використовуються типові для того часу скорочення назв німецьких поліційних інституцій, утворені з перших складів слів, що їх формують. Тобто таємна державна поліція (Geheime Staatspolizei) — гестапо (Gestapo), поліція безпеки (Sicherheitspolizei) - зіпо (Sipo), охоронна поліція (Schutzpolizei) - шупо (Schupo), поліція порядку (Ordnungspolizei) - орпо (Orpo), добровільні помічники (Hilfswilligen) — гіві (Hiwi), допоміжні вартові підрозділи (Hilfswachmannschaft) - гіва (Hiwa), допоміжні охоронні підрозділи (Schutzmannschaft) — шума (Schuma).
- Таку назву мали допоміжні підрозділи лише групи армій «Південь», в зонах дії інших груп армій вони називалися інакше - «самооборона» (Einwohnerkampfverbände), тобто «підрозділи місцевої самооборони» — «Північ») і «оді» (Ordnungsdienst, тобто «служба порядку» — «Центр»). Цей момент чудово ілюструє хаотичність і позаплановість їх виникнення.
- Егерс Е. В. Партизаны и каратели.-Riga, 1998.-С. 19-21. Дана робота є піратським перевиданням праці *Abbot P., Thomas N. Partisan Warfare 1941-1945-London, 1983* з британської військово-історичної серії *Osprey-Military*.
- Див., напр., *Дорошенко М. І. Українська трагедія. Спогади з Другої світової війни.*- Нью-Йорк, 1980.- С. 66; Енциклопедія українознавства: В 3 т.- Мюнхен, Нью-Йорк, 1949.- Т. 3, розд. XX.- С. 1186-1188; Державний архів служби безпеки України (Далі - ДА СБУ).- Колекція документів.- Арк. 172.
- ДА СБУ. Колекція документів.- Арк. 68, 89, 106.
- Там само.-Арк. 71, 122, 207.
- Дуда А., Старик В.* Буковинський курінь в боях за українську державність 1918-1941-1944.- Чернівці, 1995.- С. 154.
- ДА СБУ. Колекція документів- Арк. 207, 212, 215.
- Там само.- Арк. 227 зв.
- Там само.-Арк. 120.
- Там само.-Арк. 90 зв., 111 зв., 189.
- Там само.-Арк. 89-90, 96.
- Детальніше про уніформу див. *Дробязко С. И., Карауков А. В.* Вторая мировая война 1939-1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС.— М.: АСТ, 2000.- С. 28, 42.
- ДА СБУ. Колекція документів.- Арк. 92 зв.
- Там само.- Арк. 78; Інформацію про загибель Захвалінського подано у: *Дуда А., Старик В.* Вказ. праця.-С. 131-132.
- ДА СБУ- Ф. 68.- Спр. 10.- Т. 1.- Арк. 95.
- ДА СБУ. Колекція документів.— Т. 1.— Арк. 21.
- Там само.— Арк. 207, 86 зв.
- Там само.-Арк. 68-69, 72, 126, 141.
- Там само.- Арк. 72, 97.
- Там само.-Арк. 73.
- Там само.- Арк. 207.
- Дуда А., Старик В.* Вказ. праця.- С. 132, 149.
- Дані про рік народження є, на жаль, не щодо всіх, хоча непрямыми орієнтирами слугують такі показники, як спосіб потрапляння в батальйон — мобілізований чи взятий з таборів військовополонених, доброволець з інших підрозділів тощо.
- ДА СБУ. Колекція документів.- Арк. 97 зв.; Ostmedaille - німецька нагорода за участь у боях на Східному фронті, т. зв. «Орден мороженого м'яса» (Gefrierfleischorden) на солдатському сленгу.
- Там само.- Арк. 127. Сам майор Г. Зіглінг був командиром задіяного в Білорусі 57-го українського батальйону шума аж до розгрому останнього 2 липня 1944 р. у ході операції ЧА «Багратіон»; після відступу до Польщі переведений у війська СС, де, вже як СС-оберштурмбаннфюрер (підполковник), намагався звести у бригаду (потім - дивізію) різношерсті поліційні підрозділи, що встигли відступити з Weisruthenien Verwaltungbezirke (ДА СБУ- Ф. 68.- Спр. 65509.- Т. 1.- Арк. 56, 79; *Windrow M., Burn J.* The Waffen SS- London, 1995- С. 24; *Dean M.* Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941-44.- N. Y, 2000.- С. 152).
- ДА СБУ- Ф. 68.- Спр. 10.- Т. 1.- Арк. 78; Там само.- Т. 2.- Арк. 262.
- Windrow M., Burn J.* Вказ. праця.- С. 24-25.
- ДА СБУ. Колекція документів.- Арк. 78.
- Там само.- Арк. 82-82 зв.
- Там само.-Арк. 99, 117 зв., 133, 149-149 зв.; Арк. 63; *Дуда А., Старик В.* Вказ. праця.- С. 158.
- Інший варіант його прізвища - Негребецький - подається у праці: *Дуда А., Старик В.* Вказ. праця.- С. 158-159.

33. Дуда А., Старук В. Вказ. праця - С. 158; на той час в складі FFI вже воював 1-й Український батальйон ім. Богуна - колишній 102-й батальйон шутцманшафту.
34. ДА СБУ. Колекція документів,- Арк. 150 зв., 151, 293-293 зв.
35. Йдеться про Указ Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 року «Про амністію радянських громадян, які співпрацювали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.»; ДА СБУ. Колекція документів.- Арк. 97-98, 146, 151, 290-300.

I. Dereyko

ACTIVITIES OF THE 115/62 UKRAINIAN SCHUTZMANNSCHAFT BATTALION IN BELARUS AND FRANCE IN 1942-1944

The article depicts the history of appearing and activities of 115/62 Ukrainian Schutzmannschaft battalion, which was formed in spring 1942 in Kyiv and operated against partisan movement in Belarus and France. Methods of enlisting and encouraging Ukrainians to serve in this unit and those supplying are studied. Sociometric analysis of personnel is made. Circumstances of battalion's appearing on the side of French Resistance and its actions in anti-Wehrmacht fighting is also explored. Finally, postwar fate of soldiers of the battalion on the both sides of "Iron Curtain " is described.